

ЛІТЕРАТУРА

1. Белецкий А. А. Лексикология и теория языкознания: ономастика / А. А. Белецкий. – К.: Изд-во КГУ, 1972. – 227 с.
2. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв: дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / О. Ю. Карпенко. – Одеса, 2006. – 416 с.
3. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
4. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 366 с.
5. Теория и методика ономастических исследований / А. В. Суперанская, В. Э. Сталтмане, Н. В. Подольская; отв. ред. А. П. Непокупный. – М.: Наука, 1986. – 256 с.
6. Торчинський М. М. Аналіз власних назв як специфічних мовних одиниць / М. М. Торчинський // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : збірник наукових праць. – Хмельницький: ХНУ, 2007. – Ч. II. – Вип. 3. – С. 223–226.
7. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : [монографія] / М. М. Торчинський. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 550 с.
8. Торчинський М. М. Українська ономастика : навчальний посібник / М. М. Торчинський. – К.: Міленіум, 2010. – 238 с.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2014 р.

УДК 811.161. 2'373.2

Галина Шаповал

*(Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка)*

ОСОБЛИВОСТІ ІМЕНУВАННЯ ПЕРСОНАЖІВ У МАЛІЙ ПРОЗІ

ОЛЕСЯ БАБІЯ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «ГНІВ»)

Стаття присвячена дослідженню функціонування власних імен у малій прозі Олеся Бабія. Охарактеризовано стилістичні функції літературно-художніх антропонімів та визначено особливості вживання власних назв у творчості письменника.

Ключові слова: апеллятив, літературно-художній антропонім, номінація, онім.

Галина Шаповал. ОСОБЕННОСТИ ИМЕНОВАНИЯ ПЕРСОНАЖЕЙ В МАЛОЙ ПРОЗЕ ОЛЕСЯ БАБИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ СБОРНИКА «ГНЕВ»)

Статья посвящена исследованию функционирования собственных имен в малой прозе Олеся Бабия. Охарактеризованы стилистические функции литературно-художественных антропонимов и определены особенности употребления имен собственных в творчестве писателя.

Ключевые слова: апеллятив, литературно-художественный антропоним, номинация, оним.

Galina Shapoval. FEATURES NAMING OF CHARACTERS IN THE SMALL PROSE OLESYA BABIY (BASED ON THE BOOK «ANGER»)

The article is devoted to the investigation of the functioning of proper names in the small prose Olesya Babiya. Characterized by stylistic features of literary anthroponyms and peculiarities in the use of proper names in the works of the writer.

Key words: appellativ, literary-artistic anthroponym, nomination, onym.

Наука про власні імена людей або літературно-художня антропоніміка є досить молодою, проте плавно розширює коло своїх досліджень і дозволяє побачити, що часто автор не випадково підбирає для своїх героїв імена, а вже у ході оповіді з певною метою більше чи менше вживає означень на позначення героя. Антропоніми, утворюючи центральну частину знімного простору, несуть найбільше смислове й емоційне навантаження, не стільки іменують, скільки служать вираженням об'єктів оцінки чи апелювання, а також засобами характеристики інших об'єктів.

Однією з найважливіших проблем сучасної української літературної ономастики є дослідження функціонально-стилістичних особливостей антропонімії в художньому тексті. Це досить об'ємна та складна тема. Відомо, що без аналізу власних імен справжнє розуміння тексту, його глибинних, підтекстових змістових шарів просто неможливе.

У канві художніх текстів власні найменування, зокрема антропоніми, дуже різноманітні та інформаційно і семантично наповнені. Ці оніми вказують на стать, етнічну належність, вік, соціальний статус, стосунки між персонажами, виражають зовнішні та внутрішні ознаки об'єкта номінації, ставлення до нього автора чи інших осіб. Як влучно зауважив Ю. О. Карпенко, «...власна назва містить незміряний, величезний обсяг інформації – треба тільки ту інформацію побачити самому й зуміти передати читачеві» [4, с. 75]. Дуже часто у власних назвах знаходять відображення побут, вірування та історія певного етносу. Письменники, називаючи персонажів, найменше зважають на специфічні функціональні ознаки імен, прізвищ і т.п., а просто прагнуть дібрати власну особову назву, яка б адекватно характеризувала, оцінювала та однозначно ідентифікувала персонажа-денотата [2, с. 7].

Мета статті - комплексний аналіз літературно-художніх антропонімів у малій прозі Олесь Бабія, визначення функціонального навантаження, участі у створенні художнього цілого, особливостей використання власних назв у зазначених творах письменника.

Творчість Олесь Бабія, уродженця Івано-Франківщини, одного з організаторів групи поетів-символістів «Митуса», активного борця за народну справу, ветерана визвольної війни, політичного діяча-підпільника, політв'язня, досить цікава. У 20–30-і роки він був одним із найпопулярніших у Західній Україні та за її межами, однак його ім'я замовчувалося радянською владою і на сьогодні літературна спадщина письменника мало досліджена. Цікаво, що сила його слова підтверджувалася не лише популярністю серед населення рідного краю, а й тією ненавистю, з якою вороги нищили написані ним твори. Польський уряд не друкував деякі його новели, а більшовики заборонили взагалі усю творчість. «Оповіданнями своїми Олесь Бабій розповідає все те, що всмоктав його спостережливий розум з життєвого досвіду, подій, людей і книжок впродовж років війни, революції та «мирного» життя. «Безпосередній живловий віталізм, дух бунту та протесту і невинне шукання, заспокоєння для своєї невтишимої потреби людяности в людях і подіях історії, які дадуться знайти в усіх новелях Бабія» - так відгукується про талановитого письменника колега Василь Бобинський [3]. Нелегким було життя Олесь Бабія, проте він не переставав у своїх творах прославляти рідну землю та гартувати патріотичний дух народу.

Як відомо, головна функція антропонімів у літературі – працювати на художній текст, на його розуміння читачем, адекватне інтерпретування, в тому числі на підтекст, адже антропоніми становлять невід'ємний компонент структури та вагому частину художнього твору. У канві будь-якого твору антропоніми виконують різноманітні функції: номінативну, локалізаційну, соціологічну, оцінну, алюзійну. Розглянемо ці функції в оповіданнях О. Бабія.

Номінативна функція притаманна усім власним назвам. У збірку «Грім» увійшли твори переважно воєнної тематики, проте у цих оповіданнях яскраво проявляються й релігійні мотиви. Звернімо увагу на синонімічний ряд апелятивів, що вживаються на позначення священика: *теолог, священик, духовник, заступник Христа, апостол любові, піп гайдамака, єтомосць, ксьондз, отець духовний, душ пастир, піп, сповідник* та ін. [5, с. 240].

Своїх персонажів автор найчастіше називає однолексемним іменуванням (*Іван, Марія, Володя, дівчатко, студент* та ін.). Рідше у творах використовується дволексемне іменування

«детермінатив + ім'я»: *брат Михася, товариш Павло, отаман Гоффман*. Це свідчить, що у повсякденному житті, а особливо у воєнний час, прізвища людей використовувалися рідко.

Називаючи певну спільноту, письменник вдається до номінації безіменної, наприклад: *вороги, людство, нація, студенти, громада, «бабник»* (жіночий колектив), *сто молодих стрільчиків, вигнанці, філософи, інтелігенція, провідники революції, відділи добровольців, лицеміри*. Такий спосіб іменування допомагає автору досягти ще більшого узагальнення образу, бо часто до цих назв додає ще й додаткову характеристику, під яку тоді вже підпадають усі учасники безіменної номінації. Отож у творі «Голос народу» під інтелігенцією Олесь Бабій розуміє *«горстку людей, що живе наскрізь звірячим життям і турбується тільки справами жолудка, не знімаючися духом і на хвилину, не думаючи про вічність, Бога і смерть»*, а націю тлумачить як *«35 мільонів темних напів звірячих хлопів Іванів, що поза хлібом і салом нічого не бачуть і не бажать»*[1, с. 69].

Для характеристики головного героя новели «Поправився» Івана застосовуються наступні замітники імені: *кум, безбожник, «відлюдько», большевик, санітет, поважний господар, блудний син*.

Для того, щоб виразити ставлення селян та церкви до уподобань Івана у вірі, О. Бабій вживає безліч апелятивів із негативною семантикою: *безбожник, окаянний, грішник* та ін.

Локалізаційна функція. Олесь Бабій послуговується іменником того ж періоду, що описує, тому серед антропонімів переважають християнські імена *Марія, Іван, Павло, Василь*, а місцевий колорит творить іменами на зразок *Івась, Михась, Луць, Марійка, Маруся, Галюся* та апелятивами-діалектизмами - *тазда, стомоць, побідник – «переможець»* та ін. Такий індивідуальний підхід письменника дозволяє перенести читача у зображуваний ним час.

Письменник чітко у канві твору окреслює часовий простір – період Першої світової війни, національної розрухи та січових стрільців, період загибелі і величезної надії на вільне, краще життя. Молоді українці прагнуть усією силою завоювати свободу рідній державі: *«Але якби ти знав, як гарно переживати все, що переживає нація, жити її болями, відчувати радість її перемоги! Як солодко бути побідником!»* [1, с. 73], *«А ворог хоче поневолити нас...лише наша сила змусить ворога числитися з нами і помиритися на все. Чому ж один потік має заливати другий, як Бог призначив кожному окреме русло і шлях?»*[1, с. 77].

Соціологічна функція. Кожна особа належить до певного соціального стану, має якусь професію, родові зв'язки та ін. У малій прозі Олесь Бабій переважає поєднання літературно-художніх антропонімів з апелятивом, який вже несе певну інформацію: *вдівець Іван, багата господиня Марійка, русявенька Галюся, маленька Володя, стара Пилипючка, молодий теолог Михась Безрідний, товариш Павло*.

Найкраще представлена безіменна номінація. Ці лексеми не прив'язані у тексті до будь-якого імені й переважно вказують на діяльність персонажів (*кухар, священник, теолог, жовнір, стрільці*), на походження номінанта (*козак з над Дону, чи Кубані, австрійський цугсфірер*), на належність до певних групувань (*козаки, сотки селянських грудей, сотня галицьких стрільців, тисячі жвавих молодців*), на вікові характеристики (*дволітня дитина, старенька матуся, п'ятнадцятилітні діти з багнетами при боці, старці, молодь*), на віросповідування (*віруючі селяни, найміцніший вірл, християнин, найпобожніша людина, отець духовний, діти Всевишнього*), на фізичні особливості людей (*ранені, недужий, кривджені брати*), на матеріальні достатки людей (*босі, обдерті*).

Особливу групу становлять апелятиви, які вказують на етнічну та етнографічну належність денотатів (*Гуцули, Галічанс, Українці, напів дикий Бойко, Наддніпрянець, Серб, Чех, Подоляни, Поляк*). Іменування такого типу майже завжди вживаються без власного імені: *«Навіть один Гуцул нахилився до другого і шепнув по тихо»* [1, с. 60], *«Наша інтелігенція більше чужа для Наддніпрянця, як для Серба, чи Чеха»* [1, с. 70]. Тут ми пересвідчуємось, що іменування такого типу включає у себе не поодиноких представників, а цілі соціуми, у яких схожі ідеї, думки, прагнення та ідеали.

Характеристично-оцінна функція. Олесь Бабій для називання героїв послуговується прізвищами, іменами та замітниками імен, які є водночас характеризуючими. Іноді поряд із

іменем подається інформація про особу: *стара Пилипючка найпобожніша жінка в селі і старша братова; молодий теолог Михась Безрідний* та ін. Однак є і твори, де автор не використовує жодної власної назви. Так, у новелі «Перед церквою» функціонують тільки замітники імен *я, ти, юрба богомольців* та ін.

Прізвище головного героя Безрідного у новелі «Голос народу» автор сам же пояснює вже на початку твору «...*молодий гімназіст покинув батьківський дім, добровільно вибираючися на війну*» [1, с. 67].

Новеліст використовує антропоніми-експресиви не лише для інформаційного задуму, а й для створення потрібного позитивного чи негативного уявлення про героя. Так, для відображення глибоких почуттів Марічки до Івана у новелі «Поправився» автор застосовує іменування із позитивною семантикою: *«Івасику! Голубчику мій! Скажи мені, чого ти сумний? Люби мій!»* [1, с. 129]. Аналізовані твори охоплюють період війни, тому багато експресивів автор не вживає, догадуємось, що у такі важкі часи надмірна експресивність була би навіть зайвою.

Дуже часто для характеристики персонажа поряд з власним іменем вживається ще апелятив: *донечки молоді, чорнокосі циганочки, учениці гімназії Маруся, Стефа і Таня; Марійка, добра, люба, прекрасна жінка*. Для найменування молодих людей чи дітей використані імена-демінітиви, утворені переважно за допомогою зменшено-пестливих суфіксів: *Маруся, Галуся, Володя, Михась, Марійка*.

Для творення негативних образів, а це переважно об'єкти безіменної номінації на позначення ворогів українського народу, автор використовує такі лексеми, як *ненаситні жеруни, прокляті, хижа бандитська п'яна згряя, бандити та розбишаки, вороги, лицеміри* та ін. Тут спеціально автор замовчує ім'я та прізвище героїв для того, щоб ще більше виразити свою зневагу – *«Чуєш? – зірвався гімназіст спалахнувши. – Це розстрілюють Українців! О прокляті! – крикнув дрозжачи із зворушенням»* [1, с. 85]. Бачимо, що експресивні варіанти у період війни застосовувались в основному до ворога і несли негативну конотацію. Експресії тут надзвичайної не відшукаєш, тому що люди були вже звикші до смертельних втрат *«Я бачив трунів не мало, то знаю, що людина як та муха: умерла, закопають – тай шлюз»* [1, с. 120]. Адже навіть похорон малолітньої дочки Івана із новели «Поправився» описано досить стримано. Іван лише схилив голову та звертається до небожки *донечко* і це уже є величезним проявом глибокого суму (*«А так хотілося, щоб донечка жила...аби щоби хоч по смери ще побачити її...по смерти... І сльози капнули на свіжму могилу...»*) [1, с. 120].

Алюзійна функція. Українська та світова літератури, Біблія, міфологія, народна творчість є першоджерелами, на яких будуються алюзійні образи, особливою прикметою яких є здатність зберігати та трансформувати семантико-асоціативний фон. Саме тому Олесь Бабій намагається через власні імена персонажів передати певні алюзії та асоціації.

Авторські літературно-художні антропоніми можна поділити на внутрішньоконтекстуальні (національно-культурні ЛХА), які функціонують на території України, зумовлені соціально-історичними чинниками та зовнішньоконтекстуальні (міжкультурні оніми, які загальновідомі у світовій літературі). Розглянемо твір «Голос народу». Тут вживаються іменування першого типу коли ідеться про великих полководців (*Наливайка, Хмельницького, Наполеона, Робеспера*), проте головний герой твору ними зовсім не захоплюється. Молодий теолог Михась, який і згадує перелічених осіб, свідомо не йде на війну після вступу до духовної семінарії: *«Сьогодні він називав війну найбільшим злочином людства, воєнних героїв, яких колись боготворив, уважав за звичайних бандитів і розбишак»* [1, с. 66]. Він переконаний, що будь-яка війна чи протистояння рано чи пізно стає кровопролиттям, а ті, хто розпалює війну, стає в один ряд до відомих революціонерів, які рано чи пізно платять за свої неправомірні вчинки: *«Хай Господь допомагає Українцям – щоби тільки без війни, без проливу крові»*. Але щиро молиться за рідний народ, хоче якось внормувати ці події в рамках теології, тобто без братовбивства. На підтвердження переконань Михася у творі автор згадує французьких завойовників Наполеона та Робеспера не випадково, а для того щоб підкреслити та обґрунтувати громадянську позицію та попередити про можливий неочікуваний поворот подій

для українського народу: «Нема нічого нового під сонцем... А що лишилось зі слави Робесп'єра, Наполеона, що значить марні зусилля революціонерів сьогодні...» [1, с. 73]. Зовсім не випадково в канву тексту вводить Северина Наливайка та Богдана Хмельницького: «Козацтво зблизька, це була така сама дика, хамська, бандитська, п'яна зграя, як всі сьогоднішні армії, революційні і неревольюційні, а властиво тисячу разів дикіша! Якби ти побачив своїми очима дійсно козака так з часів Наливайка, Хмельницького, ти перестав би ідеалізувати козацьку добу нашої історії» [1, с. 74]. Так молодий гімназист бачить відомих козацьких ватажків і, взявши за основу християнський закон «Не вбивай», засуджує їх. Проте стається переломний момент в його поглядах: коли гімназист бачить, як фельдфебель б'є священника, що аж чаша йому з рук випадає, тоді навіть людина таких стійких переконань, як Михась, знімає рясу і стає до бою за справедливість: «Боже! Ти одурич нас! За любов і правду треба боротися, а не прощати кривду і злочини...» [1, с. 92]. Отже, лунає грандіозний заклик до боротьби, бо людина стійких переконань про аморальність воєнних дій не може сидіти зложивши руки, коли йде мова про захист Батьківщини. Тому й аналогічно усі припущення про революціонерів тоді анольовуються, бо автор бачить що іншого виходу просто немає, тому що «не можна бути щасливим - доки не щаслива вітчизна».

Зовнішньоконтекстуальні ЛХА, емоційно-оцінні ознаки яких взято з Біблії, натякають на «вічні образи». Це таке іменування, як *Господь Бог, Всевишній, Сус Христос, Христос, Бог, Господь, Ісус, Давид* та ін. Вони тісно переплітаються з тодішніми воєнними подіями («*Молися сину, щоби Господь вернув спокій твоїй душі*», «*Господи... Господи... велика твоя кара... визволи нас!*»). Тут образ Бога часто згадується задля того, щоб провести аналогію із муками на хресті та муками поневоленого народу за справедливість. Боротьба народ страшено змучила, розкидала по тюрмах, вбивала, проте не зламала, адже бідні прості вояки, які й були основною військовою масою, до останку не втрачають надії на здобуття чистого неба над головою і уповають на Всевишнього: «*Браття! Уклякнім і помолімося за тих, що там страдають в тюрмах і неволі, та на вигнанню... Помолімося за Україну!*» [1, с. 62]. Тут доля народу порівнюється з тортурами Христа, але Христос воскрес і автор вселяє надію на те, що після страшних мук «*Господь визволить колись і дорогу Україну*».

У творчості Олесья Бабія представлено багатий і різноманітний за семантикою та емоційно-експресивним забарвленням антропонімійний матеріал. Власні найменування, які мають здатність розкривати та увиразнювати концепцію художнього твору, є результатом спеціального підбору та допомагають краще зрозуміти авторський задум.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій О. Гнів (новела) / О. Бабій. – Л.: Русалка, 1922. – 162 с.
2. Белей Л. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст. / Л. О. Белей. – Ужгород, 1995. – 120 с.
3. Бобинський В. Гість із ночі: Поезія. Проза. публіцистика. Літературна критика. Переклади / В. Бобинський / [упоряд.; передм.; приміт. М. Дубини]. – К.: Дніпро, 1990.
4. Карпенко Ю. Про літературну ономастику: Міркування на базі твору Ліни Костенко «Коротко – як діагноз» / Ю. Карпенко // *Linguistica slavica*. Ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Железняк. – К.: Кий, 2002. – С. 75–83.
5. Лозко Г. Етнологія України: Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект / Г. Лозко. – К.: АртЕК, 2001. – 304 с.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2014 р.